

dr. sc. Vjenceslav Herout,
profesor povijesti u miru
Petra Preradovića 65.
43 500 Daruvar
vjenceslav.herout@bj.t-com.hr

Primljeno/Received: 15.03.2015.
Prihvaćeno/Accepted: 29.03.2015.

PRILOG ZA POVIJEST DARUVARSKOGA PUČKOG ŠKOLSTVA ZA DRUGU POLOVINU 19. STOLJEĆA

Sažetak: Kulturni život svake sredine često se vezuje uz prošlost njezina školstva jer upravo je ono u prošlosti bilo rasadnikom pismenih kadrova i širiteljem raznih oblika kulturnoga rada. U školama su ujedno često bivali pohranjeni razni zapisi o kulturnome životu dotičnog mjesta pa su povjesni istraživači u školskim arhivima nalazili vrijedne podatke o prošlosti dotičnog prostora. Nažalost, u današnjem arhivu osnovne škole u Daruvaru, slijednici pučke škole, mnogo je arhivske građe iz starije prošlosti nestalo. Ono što je kasnije povjereno na čuvanje u arhivske ustanove nije dostatno da se u cijelosti prikaže najstarija prošlost pučkog obrazovanja. U ovom su radu korišteni najviše crkveni arhivski podaci, iz kojih se ipak može stvoriti slika o stanju školstva u Daruvaru u desetljećima druge polovine 19. stoljeća. Može se doznati kako su u jednom razdoblju djelovale tri pučke škole u nadležnosti triju konfesija koje su se kasnije spojile u jednu opću pučku školu. Doznaje se ponešto i o problemu školskog prostora jer je on bio najvećim problemom u prvim desetljećima rada pučkih škola.

Ključne riječi: školske reforme, vjerske škole, Zakladnica, opća pučka škola, školski prostor, učitelji i školski organi.

1. Prve bilješke o daruvarskom školstvu

O prošlosti daruvarskog školstva objavljeno je dosad više radova, ali ipak je ostalo još mnogo nepoznanica. Dok na razini srednjih škola postoji barem neki pregled njihova rada, to se ne može reći za daruvarsku pučku školu koja je po vremenu trajanja najstarija, a kroz nju je prošlo i najviše školskih polaznika. Te se nepoznanice odnose kako na određivanje godine početka rada škole, tako i na njezin rad u mnogim razdobljima njezina postojanja. Nekoliko

manjih radova samo je djelomično dalo neke informativne podatke o tom stupnju školstva za razdoblje druge polovine 19. stoljeća i prvih četiriju desetljeća 20. stoljeća.¹

Postoji i dvojba o godini početka rada pučke škole u Daruvaru. Najčešće se navodi 1856. godina, vjerojatno na osnovi Glavnog imenika (matične knjige), ali navode se i podaci da je to bilo godinu prije, a negdje i godinu dana kasnije. Ipak, to ne znači da u Daruvaru i prije nije bilo nekih ustanova koje su obrazovale školsku mladež. Postoji bilješka Antuna Cuvaja koji je naveo da je nova narodna škola u Daruvaru podignuta 1816. godine.² Iako se riječ podignuta može različito tumačiti, postoji i zapis putopisca Csaplovicza iz 1817. godine, koji je bio u Daruvaru i u svom opisu naveo da je u njemu živjela kolonija različitih nacionalnosti (Mađari, Česi, Nijemci, Francuzi, Talijani, Rasi...). On je opisao dvorac i katoličku crkvu spomenuvši veću pravoslavnu crkvu uz koju se nalazila trivijalna škola.³ Nema drugih informacija o njezinu radu. Ako je to bila trivijalna škola, ona je bila jednorazredna i u njoj su se stjecala osnovna znanja: čitanje, pisanje i računanje (trivijum) i možda vjeronauk. U svakom slučaju, u tom vremenu ona nije mogla imati velik broj polaznika jer i Daruvar bio tek u nastajanju, s malim brojem stanovnika.⁴ Postoji i zapis da je već 1784. postojala u trgovištu Daruvar jedna „vjeroispovjedna škola“ za pripadnike pravoslavne vjere, a polaznici su bili djeca iz okolnih sela. Ona je imala i svog učitelja, a u njoj se učilo čitanje, pisanje, računanje i njemački jezik.⁵

Prvi iskorak prema modernim narodnim pučkim školama učinjen je 1847. godine, kada je Hrvatski sabor donio odluku o uvođenju narodnog jezika kao službenog jezika. Tada je započeo višegodišnji proces usmjeren da se to oživotvori i u školama. Usporedno s tim procesom Ministarstvo bogoštovlja i nastave trebalo je provesti reformu školstva, a to je bio veoma složen proces jer je bilo mnogo problema, od nedostatka školskog prostora i stručnog učiteljskoga kadra, do otpora pri otvaranju novih škola jer mnoge općine nisu htjele preuzeti njihovo izdržavanje.⁶

¹ Dosad su kraće prikaze o pučkom školstvu dali: Vjenceslav, HEROUT, 150. obljetnica daruvarskog osnovnoškolskog obrazovanja, *Vrela*, br. 27 – 28., 2006, 14 – 22., PALAVRA, Zdravko, Povijest daruvarskog osnovnog školstva, *Cvrčak*, br. 20., Daruvar, 2014., (školski list OŠ Vladimira Nazora), PALAVRA, Zdravko, Prilog povijesti daruvarskog školstva u vrijeme monarhističke Jugoslavije, *Vrela*, br. 31., 2008., str. 14 – 21.

² CUVAJ, Antun, *Povijest školstva kraljevstva Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena*, knjiga I., Zagreb, 1907, str. 852. Riječ *podignuta* možda se odnosi na podatak o vremenu izgradnje zgrade u kojoj je kasnije održavana nastava.

³ CSAPLOVICS, Johann, „Daruvarer Bad“, *Hesperus, Nationalblatt für gebildete Leser*, nro. 54, Pesth, 1817., str. 425 – 426.

⁴ Prema Zakladnici župne crkve u Daruvaru u tom je mjestu 1821. živjelo ukupno 263 stanovnika koji su živjeli u 42 kuće. Vidi: ETTINGER, Mijo, *Stogodišnjica daruvarske župe*, Daruvar, 1922.

⁵ KAŠIĆ, Dušan, *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1988., str. 299.

⁶ GROSS, Mirjana, Utemeljenje modernog školstva u: GROSS, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1988., str. 275 – 324.

U prvim je godinama druge polovine 19. stoljeća Banska vlada uspjela pridobiti crkvene vlasti da preuzmu upravnu brigu nad školskom nastavom, a svjetovne zemaljske i mjesne uprave preuzele su brigu o financijskoj strani školstva. Jedno je vrijeme bila prisutna dvojba treba li zasebno raditi katoličke, a zasebno pravoslavne škole. Bilo je prijedora glede nastavnih planova i programa, kao i nastavnog jezika te sadržaja udžbenika. Bila su to sve složena pitanja koja su postupno rješavana, ali bez obzira na njih, od sredine pedesetih broj pučkih škola na području Hrvatske bio je u naglom usponu.

Sve su ove procese prolazila i daruvarska područja. Radi povećanog broja školskih polaznika u svim selima daruvarskog kraja brzo se spoznalo da treba otvarati i seoske pučke škole jer su neka sela 50-ih godina 19. stoljeća imala veći broj stanovnika nego Daruvar (Brestovac, Končanica).⁷ sve dosad nisu pronađeni zapisi koji bi govorili kako je u prvim godinama druge polovine 19. stoljeća u Daruvaru radila neka škola. Nije isključeno da su uz katoličku i pravoslavnu crkvu bili povremeno organizirani određeni oblici nastave, ali oni su se ograničili na podučavanje u čitanju i pisanju te stjecanju znanja iz vjerskih sadržaja. Stoga pravim početkom pučkog obrazovanja treba smatrati ono koje se odvijalo po propisima tadašnjih državnih vlasti, s propisanim nastavnim planovima i programima te pod zajedničkom kontrolom vjerskih i svjetovnih vlasti.

2. Početak rada pučke škole u Daruvaru

Prvi zapis o otvaranju narodne učionice (škole) za katoličku djecu⁸ pronalazimo u sadržaju *Zakladnice* u koju su uneseni zaključci sa sjednice iz 14. travnja 1858. godine, da se „utemeljuje narodna učiona u trgovištu Daruvar kao stalnom mjestu župe“⁹. Na toj sjednici u travnju 1858. godine bili su i daruvarski kotarski predstojnik Dragutin Cekuš, nadziratelj pučkih škola i pakrački župnik Miroslav Ulses, ravnatelj narodne škole i ujedno daruvarski župnik Stjepan Piroš,¹⁰ pomoćnik daruvarskog vlastelinstva Dragutin Krašković, načelnik

---

⁷ Prema službenom popisu iz 1857. godine u Daruvaru je popisano 616, u Brestovcu 810 i Končanici 707 stanovnika. Vidi: FELETAR, Dragutin, FELETAR, Petar, Depopulacija i promjene u prostornom rasporedu stanovništva na području Bjelovarsko-bilogorske županije od 1857. do 2001. godine, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2., Zagreb-Bjelovar, 2008., str. 61 – 115.

⁸ U trgovištu Daruvar tada je radila i pučka škola za učenike pravoslavne vjere. O njezinu radu i kasnijem radu židovske škole nema dostupnih podataka.

⁹ Arhiv župne crkve Daruvar (AŽCD), fond Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, *Zakladnica narodne učione u Daruvaru, 1858./1859.*

¹⁰ Stjepan Piroš (1797. – 1870.) rođen je u Albaginu u Mađarskoj. Najprije je bio kapelan u Pakracu, a zatim daruvarski župnik od 1824. do 1870. godine. U njegovo se vrijeme Daruvar naglo razvijao, od 1837. godine imao je status trgovišta. Broj se stanovnika Daruvara u vrijeme njegova župnikovanja upeterostručio.

daruvarske općine Ivan Kamber, daruvarski općinski tajnik Skender Janković te odbornici Franjo Fuks, Robert Maurin, Antun Kapić, odbornik za trgovište Daruvar Skender Janković, za Donji Daruvar Johann Sadovek i Đuro Komora, za Gornji Daruvar Fric Vondra i Johann Hrubí, za Doljane Josip Polak, za Šibovac Josip Hudoba i za Golubnjak Johann Ružička. Oni su tada uvažili „neophodnu i vremenu shodnu potrebu narodne prosvjete“ i ujedno „vruće želje i jednodušne prošnje općinara“ te zaključili da ispunjavaju uvjete temeljene na školskom sustavu od 1845. godine u smislu naredbe Visoke c. kr. hrvatske školske oblasti od 18. lipnja 1851. godine br. 5654/z.s.o. i od 13. svibnja 1854. br. 648/z.s.o.¹¹ Na tom sastanku kotarskih, općinskih, vlastelinskih, crkvenih vlasti i odbornici okolnih sela 14. travnja 1858. godine donijeli su zaključke koji su upisani u Zakladnicu, ali zapisani 20. ožujka 1859. godine. U prvom su zaključku naveli brojčani podatak za „rimokatoličke žitelje župe daruvarske“ koji je bio dostatan za utemeljenje „narodne učione u trgovištu Daruvar, kao stalnom mjestu župe“:

Trgovište Daruvar: 122 kuća i 104 školske djece

Donji Daruvar: 68 kuća i 28 školske djece

Gornji Daruvar: 40 kuća i 10 školske djece

Doljani: 36 kuća i 11 školske djece

Šibovac: 18 kuća i 10 školske djece

Golubnjak: 25 kuća i 25 školske djece

U drugome se svom zaključku navodi da su rimokatolički župljani o svom trošku kupili za školu jednu zgradu od tvrdog materijala za 2000 forinti srebra. U njoj je bila jedna učionica, „konak za učitelja“ od jedne sobe, jedna kuhinja, jedna izba i podrum. Župljani su se obavezali da će se brinuti o potrebitom školskom pokućstvu, o popravku ograde i povećanju školskog prostora ako dođe do povećanja broja školske djece.

U trećem zaključku navodi se da je daruvarsko vlastelinstvo planiralo za prostor škole dati dio svog posjeda, ali kako je kupljena zgrada bila izvan njihova posjeda, to je vlastelinstvo obećalo, umjesto toga, dati školskoj općini 300 forinti čime bi se dijelom pokrili troškovi kupovine, ali su tražili da se ubuduće vlastelinstvo oslobodi svakog uzdržavanja učitelja, školske zgrade ili njezina povećanja.

¹¹ Temelj novome školskom sustavu proglašen je u *Systemi scholarum elementariumu* 16. svibnja 1845. godine kada su propisane dvogodišnje pučke škole (trivijalke) u kojima su djeca trebala učiti čitati, pisati i računati, a na selu i neka praktična znanja iz zemljoradnje. Predviđeno je više tipova nižih pučkih škola pa su se razlikovale seoske i gradske pučke škole, kako po nastavnom sadržaju tako i po njihovu trajanju. U seoskim sredinama još pedesetih godina 19. stoljeća škole su imale samo jednu učionicu s jednim učiteljem i s malim brojem tjednih sati. Propisi iz *Systema* počeli su se provoditi postupno nakon 1851. godine. Škole su i dalje bile pod kontrolom crkve, ali je omogućeno da vjerske konfesije otvaraju svoje škole, što je njima odgovaralo jer se „spriječio religijski indiferentizam“. Vidi: GROSS, *Počeci moderne Hrvatske*, n. dj., str. 275 – 277.

U četvrtome i petom zaključku govori se o obvezama prema učitelju. Plaća učitelja, koji je bio i mjesni orguljaš, uz besplatan stan, trebala je iznositi godišnje 300 forinti u gotovom novcu, a to su trebali podmirivati razmjerno razrezanim porezom župljani rimokatoličke vjere iz ranije navedenih mjesta pa bi se iz tih sredstava razmjerno podmirivala mjesečna učiteljska plaća u propisanoj visini. Učitelj je uza svoj konak imao još 600 hvati *bašče* čiji je godišnji prihod procijenjen na 4 forinte srebra. Za školske potrebe kupljeno je jedno jutro zemljišta u kojem je školska mladež učila voćarske vještine i uzgoj voća.

Daruvarska školska općina (6. zaključak) obavezala se da će godišnje za učitelja pribavljati i 6 hvati drva te 6 hvati za grijanje učionica. Navedeno je da će se učitelju, nakon obavljene podjele planiranih šuma, dodijeliti i dio šumske površine iz koje bi on uzimao drva za svoje i školske potrebe. Kao određeno jamstvo za opstanak i održavanje škole, župljani su naveli da posjeduju više od 496 jutara zemlje iz kojih plaćaju porez, čime pružaju dovoljnu sigurnost i jamče da to „radosno potvrđuju svojim potpisima i davanjem službenih pečata“. Cijeli tekst Zakladnice s potpisima pročitani su sakupljenim žiteljima 20. ožujka 1859. godine, kada im je pročitani i otpis Visokog c. kr. kraljevskog namjesništva od 15. kolovoza 1858., br. 12667 godine u kojem se od njih tražilo da im jave što još žele po pitanju školskih potreba. Sadržaj tog pisma nije poznat, ali je sačuvan zapis koji je školska konkurencija u svom odgovoru tražila:

- željeli su postaviti kod svoje katoličke učionice u Daruvaru još jednog učiteljskog pomoćnika sa godišnjom plaćom od 150 florina koja bi se isplaćivala na isti način kao i učitelju;
- obećali su da će tijekom godine na tadašnju školsku zgradu nadograditi još jedan kat od tvrdoga građiva u kome će biti jedna prostrana učionica, a jedna manja za konak učiteljskog pomoćnika, nakon čega će učitelj za svoj stan dobiti i tadašnju učioničku sobu te će tako za svoj stan imati 2 sobe, komoru, kuhinju, drvarnicu i štalu. Ove su zaključke, osim Cekuša, potpisali načelnik Stojanović, Miroslav Ulses te Franc Maurin, Antun Kapić, Emerik Bošnjak, Alex Janković i Franc Fuks.¹² U navedenim zapisima iz 1858. i 1859. godine nigdje nije navedena godina kupovine predmetne zgrade niti kada je u njoj počela nastava. Dosad je najčešće kao početna godina rada pučke škole uzimana 1856., ali ima ponegdje i drugih podataka.¹³ Iz

---

¹² Tekst zapisnika od 20. ožujka 1859. napisan je na istom dokumentu na kojem se nalazi i tekst Zakladnice iz 1858. godine.

¹³ Iz navedenih podataka vidljivo je da je školska zgrada kupljena krajem 1856. pa je u njoj nastava počela sljedeće, 1857. godine. To bi bilo i u suglasju s podacima u Glavnomu (matičnom) imeniku gdje je upisan uspjeh učenika svih triju razreda u školskoj godini 1859./1860.. Tadašnji učenici trećeg razreda počeli su polaziti prvi razred školske godine 1857./1858.. Navođenje 1856. godine kao početak rada opće pučke škole imao bi svoju logiku jedino ako bi se uzelo u obzir godinu kupovine domaćinske kuće za školsku zgradu. Ujedno je u nekih informatora došlo do jedne moguće matične pogreške jer su računali da su polaznici trećih razreda 1859. započeli školovanje prije tri godine, dakle 1856. godine. To je pogrešno računanje jer su oni započeli školovanje školske godine 1857./1858., a u školskoj godini 1859./1860. oni su bili već učenici trećeg razreda.

postojećih podataka trebalo bi 1856. godinu smatrati godinom kupovine zgrade za školske potrebe, a 1857. početnom godinom rada niže pučke škole za katoličke polaznike.¹⁴ U jednom pronađenom pismu,¹⁵ koje je kasnije pisao župnik Tadića u ime župne crkve Nadbiskupskome duhovnom stolu, nalazi se podatak da je rimokatolička konkurencija, u koju su spadali trg Daruvar, Donji i Gornji Daruvar, Šibovac, Doljani i Golubnjak, kupila kuću 18. studenog 1856. od Dmitra Mandrovića za 1500 forinti. Uz kuću je bila potkućnica i vrt, a cijela je svota bila isplaćena dotadašnjem vlasniku 11. prosinca 1856. godine. Bilo je to vrijeme kada je već bio reguliran položaj pučkih škola bitnim odrednicama konkordata iz 1855. godine između pape Pija IX. i cara Franje Josipa, a koji je zaživio 1856. i ostao na snazi do 1874. godine. Prema njemu, vrhovna vlast nad crkvom ostala je pod papom, biskupi su mogli slobodno vladati na svom području, odgoj katoličke mladeži predan je svećenicima, a školom su zajednički upravljali crkva i država.¹⁶ Shodno takvim odredbama upravitelj daruvarske katoličke župne crkve postao je tadašnji župnik Piroš.

Iz već navedenoga glavnog imenika za školsku godinu 1859./1860. doznajemo da je u školi radio učitelj Josip Blago, da je školu polazilo 73 učenika od kojih prvi razred 31, drugi razred 35 i treći razred 7 učenika.¹⁷ Iz Glavnog se imenika može u tablici broj 1 iščitati i nastavni plan za učenike triju tadašnjih razreda. Prva navedena četiri vrednovanja bila su opisna i davana su na kraju školske godine zajedničkom prosudbom učitelja i kateheta. Ostale ocjene su davane tijekom nastavne godine koja je bila podijeljena na dva polugodišta.

Tablica br. 1: Nastavni plan u daruvarskoj pučkoj školi 1860. godine.

I. razred	II. i III. razred
1. Polaznost	1. Polaznost
2. Čudoredno vladanje	2. Čudoredno vladanje
3. Sposobnosti	3. Sposobnosti
4. Uporavljanje	4. Uporavljanje

¹⁴ U jednomu statističkom upitniku iz 20. stoljeća koji se čuva u školskom arhivu u Zagrebu navodi se 1855. godina kao početak rada mješovite pučke škole. Vidi: HEROUT, Vjenceslav, Šegrtska škola od osnivanja do 1945. godine, *Razvoj stručnog obrazovanja u Daruvaru 1887. – 1987.*, Daruvar, 1988., str. 6.

¹⁵ AŽCD, Odpisi-dopisi 1887. – 1889., Pismo župnog dvora Daruvara Prečasnom nadbiskupskom stolu 19. veljače 1889..

¹⁶ GROSS, n. dj., 329.

¹⁷ Hrvatski državni arhiv Bjelovar (HR-DABJ), fond. 413. OŠ „Vladimir Nazor“ Daruvar, Glavni imenik 1859./1860. – 1874./1875.

5. Prvi temelji nauke vjere	5. Nauke vjere
6. Ilirski jezik: počeci čitanja vježbanje pameti	6. Ilirski jezik: čitanje slovnica pravopis vježbanje pameti (II. razred) usmeni i pismeni izrazi misli (III. r.)
7. Početni temelji računanja	7. Njemački jezik
8. Početni temelji pisanja	8. Računstvo
	9. Ljepopis
	10. Voćarstvo, pčelarstvo i povrtlarstvo
Opći uspjeh	Opći uspjeh

Izvor: Matica za pučku učionu u Daruvaru počevši od 1859./1960. godine

Polazak nastave prikazivan je opisno: *vrlo marljivo, marljivo, prekidno i rijetko*. Ostali elementi i uspjeh ocjenjivani su također opisnim ocjenama: *vrlo dobro (vd), dobro (d), srednje (sr) i slabo (s)*. Opći uspjeh se donosio na osnovi svih ocjena i to tako da je učenik, čije su ocjene bile većinom vrlo dobre, dobio opću ocjenu *prvi s odlikom*, učenik kod kojeg su dominirale dobre ocjene i poneka vrlo dobra, dobio je opću ocjenu *prve red*. Dvije najslabije opće ocjene bile su *drugi red* i *treći red*. Ocjene nisu iskazivane u brojčanom, nego u pisanom obliku.¹⁸

Nakon ukidanja Bachovog apsolutizma (1859.) i vraćanja ustavnog života 1860. godine, ponovno je na banskim sjednicama povremeno raspravljano o ustrojstvu hrvatsko-slavonskoga školstva. Neki od usvojenih prijedloga su zatim poslani u novosazvani sabor. Tada je i zakonski regulirano da se organiziraju trirazredne seoske i četverorazredne gradske škole, pri čemu su propisani obvezni i neobvezni nastavni predmeti za takve škole. Crkva je i dalje imala glavni utjecaj nad školama jer se nisu morali poštovati ni neki opravdani zahtjevi zemaljskih vlasti. Ravnatelj škola u seoskim sredinama i dalje su bili župnici, a svjetovne vlasti kontrolirale su rad škola preko zemaljskih školskih nadzornika.¹⁹

¹⁸ HR-DABJ, uz Glavni imenik 1859. – 1874./1875. nalazi se *Matica za pučku učionu u Daruvaru počevši od godine 1859....* u kojoj su na njegovoj jednoj stranici, pod nazivom *Rasjasnjenje*, sadržani napuci o pisanju podataka o svakom učeniku i njihovu ocjenjivanju.

¹⁹ *Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji od njegova početka do konca god. 1895.*, Zagreb: Kraljevska hrvatsko-slavonska-dalmatinska vlada, 1896., str. 23 – 24.

Na sadržaj daruvarske *Zakladnice* iz 1858. godine pozivale su se kasnije razne zainteresirane strane pri rješavanju brojnih problema nastalih zbog nepoštivanja onoga što je ona sadržavala ili zbog različita njezina tumačenja. U zapisniku²⁰ školskog odbora sa zainteresiranim kotarskim i općinskim školskim predstavnicima 1863. godine doznajemo kako su ostvarivane preuzete obveze iz *Zakladnice* iz travnja 1858. i ožujka 1859. godine. Oni su time, prema naredbi županijske skupštine pod br. 811 – 1861, trebali utvrditi postojeće stanje rimokatoličke pučke škole u Daruvaru u svrhu njezina unapređenja. Na neka od postavljenih pitanja su odgovorili:

a) Opstanak je škole, po pitanju potrebnog prostora i uzdržavanja učitelja, zajamčen *Zakladnicom*.

b) Valovnica je iz 1860. godine ispravljena jer su „utjelovljeni daruvarskoj školi žitelji mjesta Luisendorf“, a o kojima nije bilo riječi u *Zakladnici*. Ovo je selo bilo pola sata udaljeno od Daruvara te je spadalo pod daruvarsku župu i školu.²¹ U ovom dijelu odgovora navodi se i obećana pomoć vlastelinstva daruvarskoj općini u visini od 300 ili 315 forinti, ali pod uvjetom da time prestaju sve njezine kasnije obveze. Sve je ovo školski odbor uzeo na znanje, ali uz dodatak da se ta obveza odnosi samo na vlasnika daruvarskog vlastelinstva i njegovu obitelj, no ne i na njegove kasnije eventualne nasljednike. Ovdje se također navodi kako su u školskoj zgradi nastavu imala i djeca izraelitske vjere²² jer nisu imala svoju učionicu pa su uključena u školsku konkurenciju daruvarske općine sve dok ne dobiju svoju javnu učionicu.

c) Škola ima 180 školskih polaznika,²³ učenici su redovito polazili nastavu.

d) Školska se zgrada sastojala od učionice za 60 školskih polaznika, jedne sobe za učitelja, jedne kuhinje i jedne komore. Kao nuz-zgrade navodi se štala sa šupom. Školski odbor naveo je kako je učionica malena, „nezdrava, mračna, vlažna, nepopločena te tako na djecu

²⁰ AŽCD, zapisnik školskog odbora iz 26. siječnja 1863. godine u Daruvaru (potpisani su Ante Kovačević, kao predsjedatelj odbora Aleksandar Virag, županijski sudac L. Ittlinger, Anton Selichar, Vaclav Bernašek, knez Gavro Stanojčić, bilježnik Rosić, Stjepan Piroš, općinski sudac J. Dragičević, Anton Kušević, J. Weiner, Dietrich, nadziratelj Bošnjak, Nikola Kerga, Jakob Častek, W. Bresslauer i Max Polak).

²¹ Luisendorf (Ljudevitino Selo, Lipovac) osnovali su češki doseljenici 1855. godine, a prvi se polaznici škole iz ovog sela pojavljuju početkom šezdesetih godina 19. stoljeća.

²² Židovska djeca su do izgradnje daruvarske sinagoge (1860. ili 1862.) imali organiziranu nastavu u zgradi katoličke škole. Kasnije su je imali u zasebnom prostoru i to kao konfesijalnu školu koja je radila sve do travnja 1896. godine, kada je zbog manjka učenika prestala s radom, a ostali učenici prešli su u javnu opću pučku školu. Vidi: Oglasi, *Službeni glasnik Kralj. hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade Odjela za bogoštovlje i nastavu*, br. 7., 923/1896., Zagreb, 1896., str. 146.

²³ Ova brojka odnosi se na ukupan broj učenika koji su trebali polaziti nastavu, ali se njihov broj šezdesetih godina 19. stoljeća kretao između 60 i 80 učenika. Polaznici su bili pretežno dječaci.

vrlo neugodno i nezdravo djeluje“. Stoga je školska konkurencija općine uvidjela potrebu gradnje nove školske zgrade, a ti poslovi bi se obavili u tijeku sljedećih tri godine i dovršili do 1865. godine. Planirano je da bi škola imala dvije učionice, svaka za po 90 učenika, dvije sobe za učitelja, jednu kuhinju, jednu izbu, jednu malu pivnicu, sobu za družinče, jednu sobu za podučitelja i jedan zahod s tri razdjela. U ovom dijelu odgovora doznaje se zašto se ranije nije pristupilo proširenju školskog prostora. Novac, koji se za izgradnju nove škole počeo prikupljati još 1859. godine, jednim dijelom se potrošio za uređenje zgrade, a ostali dio je posuđen upravnoj općini Daruvar koja je pak taj novac posudila za rješavanje školskih problema u susjednim sredinama. Školska općina Daruvar nije te dugove mogla namiriti jer te škole nisu bile pod njezinim ovlaštenjem. Stoga je navedeno da se takvi dugovi sudski utjeraju i vrate školskoj općini Daruvar i zatim utroše u planiranu gradnju. Jednako tako, navodi se da na račun katoličke konkurencije nije bila obavljena obećana uplata daruvarskog vlastelinstva u visini od 315 forinti.

U sljedećoj točki (e) navodi se da se učitelj svojom plaćom namiruje dok se u sljedećoj (f) govori kako je za školske potrebe postojao i školski vrt (cijepnjak) veličine tri jutra, od čega je jedna strana bila namijenjena za učenike katoličke, druga za učenike pravoslavne škole, dok je treći dio činio dudnjak. Od cjelokupne površine trebalo se jedno jutro izdvojiti i gruntovno prepisati na rimokatoličku školu jer se cijela površina tada vodila na ime upravne općine Daruvar. Stručnu obuku trebao je u rimokatoličkom cijepnjaku obavljati Josip Blago koji je imao za to propisan ispit i koji je bio i učitelj u toj školi. Jedna od točaka (g) govori da je da je dekretom za školskog nadzornika postavljen Imbro Bošnjak. U točki (h) navodi se da školska općina nema ormara, inventara i zakonom potrebnih slika za zorne vježbe pa su zadužili školski odbor da općina spomenute stvari nabavi, dok će se vješalice nabaviti kada bude sagrađena nova škola. Također, pitanje podučitelja koji se spominje u Zakladnici, trebalo je biti popunjeno nakon što se sagrađi nova škola i podmire svi troškovi za njezinu gradnju. Ukazalo se i na potrebu da se i školska zgrada sa zemljištem pod kućnim brojem 41 gruntovno prepíše na rimokatoličku školsku općinu jer se još vodila na ime bivšeg vlasnika Dmitra Mandrovića.²⁴

O planiranoj gradnji ili dogradnji školske zgrade šezdesetih godina 19. stoljeća nema pisanih podataka. Do toga tada nije došlo jer za to nisu bila osigurana potrebna novčana sredstva. Tome je možda pridonijelo i otvaranje samostanske ženske pučke škole 1866. godine u Daruvaru, u koju su uključene djevojčice trgovišta i okolnih sela pa se time i povećao ukupan broj školskih

---

²⁴ Isto, zapisnik školskog odbora od 26. siječnja 1863.. Potpisnici su ovog sastanka bili: Ante Kovačević, kao predsjedatelj odbora, Aleksandar Virag, L. Ittlinger žup. kotarski sudac, Anton Selihar, Vaclav Bernašek, Gavro Stanojić knez (podpisao Rosić bilj.), Stjepan Piroš, I. Dragičević, opć. sudac; Anton Kušević, I. Weiner, Dietrich, Bošnjak, nadziratelj; Nikola Krga, Jakob Častek, W. Bresslauer i Max Polak.

polaznika. Za plan otvaranja djevojačke pučke škole znalo se već 1862. godine, kada je grof Julije Janković dao prvi polog od 2.000 forinti za osnivanje takve škole u Daruvaru.²⁵

Zasluge za otvaranje ove škole često se pripisuju Ljudeviti Janković.²⁶ Prema sačuvanim zapisima ona je nakon udaje 1854. godine u dvorac u Daruvaru pozivala gradske djevojke koje su tamo učile šivati i obavljati druge kućanske poslove. U njemu je osnovala i knjižnicu s dosta knjiga bogoslovnoga i znanstvenog sadržaja. Ona je spoznala kako je u ovoj sredini bila zanemarena ženska mladež i zato je odlučila da se na jednom dijelu njihova imanja sagradi školska zgrada za potrebe djevojaka ovoga kraja. Na nju je vjerojatno utjecao rad jedne takve djevojačke škole sestara Milosrdnica u Slavonskoj Požegi i zato je takvu školu u Daruvaru htjela povjeriti učiteljicama Družbi sestara Milosrdnica iz Zagreba.

Temeljni kamen za novu školsku zgradu blagoslovljen je 1864. godine,²⁷ a gradnja je dovršena 1866. godine. Nakon toga je grofica Ljudevita od kardinala Haulika i poglavara Družbe sestara Milosrdnica dobila sestre koje su preuzele nastavu. Prva predstojnica škole bila je Salezija Krahofer, a ispomagala joj je Serafina Šipoš. U prvoj školskoj godini 1866./1867. ovu školu su polazile 72 učenice raznih nacionalnosti. U sljedećim školskim godinama taj se broj povećavao, tako da ih je koncem stoljeća bilo u prosjeku oko 170. Do 1870. godine škola je bila vlasništvu Ljudevite Janković koja je za održavanje škole izdvajala 300 forinti godišnje. Nakon 1870. vlasništvo je preneseno na časne sestre, 1880. godine postala je javnom školom, ali grofica je i dalje izdvajala za školu ranije navedenu svotu.²⁸

²⁵ Arhiv samostana sestara milosrdnica u Daruvaru (ASSMD). *Kronika SSMD*.

²⁶ Ljudevita Janković (1836. – 1923.), rođena Montbel rođena je u Ugarskoj. Vrlo mlada ostala je bez majke pa je brigu o njoj preuzela tetka Felicija Estarhazy-Sigray. Ona se 1853. godine upoznala sa 16 godina starijim Julijem Jankovićem, a 1854. godine zasnovali su brak, nakon čega je ona u Daruvaru živjela u prekidima do 1871. godine i tijekom tog vremena brinula se o bolesnim i siromašnima. Vidi: A. J. Janković, *Posljednja...*, Slavonska Požega, 1933., str. 7., HEROUT, Vjenceslav, Daruvarski dušebrižnici, *Pučki kalendar BBŽ*, 2002., str. 133 – 134.

²⁷ ASSMD. *Kronika SSMD*. Uz kamen temeljac zgrade u bocu s uljem stavljena je spomenica na pergamentu ovog sadržaja: „Viečnoj uspomeni! Samostan ovaj milosrdnih sestara utemelji presvietla grofica Ludovica Janković od Daruvara rođena grofica Montbel Esterhazi, u svrhu siromašne diečice na vlastito takovo obitovanje, odgojivanje i u naucih podučavanje, tada siromašnih bolesnika pristanjivanje. U nazočnosti presvijetle grofice i grofa Julio Jankovića, dičnih i nezaboravnih utemeljiteljah kćerkah njihovih Marie i Anne, nećakinje Visokorodne gospodične Irene od Niezky i zaručnika njoj Vilhelma barona Oerela, gospodične Ottone Stika, zatim župnika kao blagoslovitelja Stjepana Piroša i duhovnog mu pomoćnika Jakoba Jugovića, napokon vlastelinskog providnika Vilhelma Gerszelija – bijaše temeljni kamen dne 3. svibnja 1864. najsvečanije blagoslovljen i po gospodinu Dragutinu Liebneru graditelju, postavljen i utvrđen. Božji blagoslov, mir i sreća neka pribiva u kući ovoj!“

²⁸ ASSMD. *Kronika*. O radu ove škole pisao je: Vjenceslav, HEROUT, 135. obljetnica osnivanja daruvarske Djevojačke pučke škole, *Vrela*, br. 17/18., 2001., str. 8 – 13.

3. Daruvarsko pučko školstvo nakon 1874. godine

Do velikih promjena u hrvatskom školstvu došlo je školskim zakonom iz 1874. godine, kada su škole prešle iz duhovnih u svjetovne ruke. Pučke su škole podijeljene na više i niže te je precizirano upravljanje školskim ustanovama. Svakom je školom upravljao mjesni školski odbor i mjesni školski namjesnik, a nadzirao ih je županijski (podžupanijski) školski odbor. Iznad svih bila je Visoka zemaljska vlada, odjel za bogoštovlje i nastavu. Prema tom zakonu u pučkim školama trebao je biti učitelj one vjeroispovijesti kojoj pripadaju većina školske djece, ali su učenici učili vjeronauk svoje vjeroispovijesti. Školska je obveza počinjala u sedmoj godini života te je trajala četiri godine i dvije godine opetovnice.²⁹

Školski zakon iz 1874. godine nije više podržavao vjerske škole, ali ih nije zabranjivao, nego su brigu o njihovom uzdržavanju preuzele pojedine vjerske zajednice. Cilj zakona bio je uvođenje zajedničke opće pučke škole za sve polaznike, bez obzira na spol i na vjersku pripadnost. Zakon iz 1874. godine nije u početku imao potporu u crkvenim vlastima pa su iz njega u početku primjenjivali samo ono što im je odgovaralo. Stoga je u Daruvaru proces otvaranja jedne takve zajedničke škole za sve školske polaznike bio postupan. Tome je sigurno pridonijela i činjenica da u trgovištu Daruvar tada nije bila neka zgrada koja bi mogla primiti sve školske polaznike jer su nedostatak prostora osjećale sve tri daruvarske vjerske škole. O problemu nedostatka školskog prostora za katoličku školu pisao je kasnije župnik Tadić u pismu Nadbiskupskom duhovnom stolu, u kojem je naveo da je zbog doseljavanja Čeha došlo do povećanja broja školskih polaznika pa je postojeći školski prostor bio nedostatan te katoličkoj konkurenciji nije ništa drugo preostalo, nego su uzeli u najam veće prostorije za potrebe školske mladeži, a ranija školska zgrada s potkućnicom i vrtom ostavljena je za stan rimokatoličkom učitelju i orguljašu. Prema sadržaju ovog pisma takvo stanje je potrajalo sve do 1876. kada je, temeljem školskog zakona od 14. listopada 1874. godine, u Daruvaru nalogom više vlasti provedeno spajanje rimokatoličke i grčkoistočne vjerske škole u jednu školu. Otada je i uzdržavanje ovakve škole palo na teret političke općine Daruvar. Učitelji obiju konfesija ostali su živjeti u istim prostorima, ali je stanarinu za njih plaćala općinska školska konkurencija.³⁰

Prije ovog spajanja mnogo je toga ukazivalo da se ono teško ostvarivalo. Još u ožujku 1876. godine imenovan je nadzornik u svojstvu mjesnoga školskog nadzornika za rimokatoličku pučku školu, a školski odbor je zatim izabrao Antuna Kuševića, daruvarskog ljekarnika, njegovim zamjenikom i učitelja Josipa Blagu za perovođu.³¹ Isto Mjesno školsko nadzorništvo

²⁹ CUVAJ, *Školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji...*, n. dj., str. 24 – 25.

³⁰ AŽCD, fond otpisi-dopisi 1889. – 1892., Tadićevo pismo Nadbiskupskom stolu iz 1889. godine.

³¹ AŽCD, fond otpisi-dopisi 1874. – 1878., *Služba mjesnog školskog nadzornika započela*, pismo Mjesnoga školskog nadzorništva od 18. 3. 1876. upućeno slavnoj Kraljevskoj podžupaniji.

rimokatoličke škole u travnju 1876. je na adresu podžupanije u Pakrac poslalo na uvid nacrt nove školske zgrade, u smislu zaključka sa sjednice odbora rimokatoličke škole, kako bi se o tome provela rasprava s rimokatoličkom konkurencijom i ujesen počeo navoziti materijal za njezinu novu gradnju koja je trebala početi iduće godine.³² Sve to ukazuje na to da se na ovaj način htjela zadržati škola za katoličke školske polaznike. Krajem 1876. godine rimokatolički ured u Daruvaru se pismom suprotstavio imenovanju zajedničkog nadzornika od strane kr. podžupanije jer je smatrao da bi u izboru trebale sudjelovati i crkvene vlasti.³³ Tijekom 1877. godine nikakve nove gradnje školskog prostora u Daruvaru nije bilo, postojali su samo pokušaji da se problem riješi u sklopu postojećega školskog prostora za opću pučku školu pa su u tome sudjelovale svjetovne i crkvene vlasti. O tome govori jedno pismo Kraljevske podžupanije u Pakracu upućeno krajem 1877. godine daruvarskom župniku Tadiću³⁴ i školskom nadzorništvu.³⁵ U njemu su ih izvijestili o razgovoru koji su imali 11. prosinca s crkvenim odborom „grčkoistočne vjeroispovijesti“ o pitanju ustupka dotadašnje njihove školske zgrade u „daljnje školske svrhe“. Ukazuje se na to da je daruvarsko pravoslavno žiteljstvo bilo oduševljeno i dalo punu potporu da se „oživotvori opća pučka učiona za svekolike vjeroispovijesti“, ali ipak ne žele svoju zgradu dati za potrebe opće pučke škole. Kao razlog navode da bi se time povrijedio već prihvaćeni Zakon o pučkim školama, prema kojem školski prostor trebaju osigurati svjetovne vlasti, a dotadašnji prostori ostali bi u crkvenom vlasništvu. Iz toga proizlazi da je za školske polaznike trebalo tražiti druge učionice. U istom se pismu navodi da „katolička učionska zgrada“ ima mjesta za dva razreda opće pučke škole pa bi u njoj mogla polaziti djeca bez razlike na vjeru, ali bi tada trebalo pronaći još dvije prostorije, negdje u gradu, za potrebe opće pučke škole. No sumnjalo se da bi se u tome uspjelo. Stoga se ponovno od strane Kraljevske podžupanije umoljavao pravoslavni crkveni odbor u Daruvaru da bez bojazni ustupi svoje prostorije kao privatna stranka, uza stanovitu nadoknadu (zakupninu) koju bi polaznici drugih vjeroispovijesti razmjerno broju polaznika plaćali, ali vodeći se principom da tako bude uređeno i u školskoj zgradi katoličke općine. Iako

---

³² AŽCD, fond otpisi-dopisi 1874. – 1878., *Nacrt za gradnju učione*, pismo Mjesnoga školskog nadzorništva rimokatoličke škole Daruvar, 28. travnja 1876..

³³ AŽCD, fond otpisi-dopisi 1874. – 1878., *Služba mjesnih školskih nadzornika*, pismo Rimokatoličkog ureda u Daruvaru od 1. listopada 1876. upućeno slavnoj Kraljevskoj podžupaniji.

³⁴ Stjepan Tadić (1833. – 1896.) rođen je u Radovanju, u župi Oriovac. U njegovo vrijeme uz župnu crkvu sagrađen je visoki toranj. Napisao je više knjižica vjerskoga i pedagoškog sadržaja, osobito je poznato njegovo Razlaganje katekizma po Daharbeu. U Daruvaru je župničku službu obavljao od 1870. do 1896. godine. Nije bio najbolja zdravlja pa se prije smrti išao liječiti u Worishofen u župnika Kneippa. Ovdje je i umro, prema novinskom zapisu, od „vodene bolesti“.

³⁵ AŽCD, *Rimokatolička škola u Daruvaru*, kutija R, pismo kraljevske podžupanije Pakraca velečasnom gospodinu Stjepanu Tadiću, župniku i mjesnom školskom nadzorništvu Daruvar, broj 8117., 14. prosinca 1877.

se radilo o kompliciranom prijedlogu, ispalo je da bi nadoknadu (školarinu) trebali plaćati gotovo svi polaznici, ovisno o zgradi u kojoj su imali nastavu. Nije poznato kako je prošao taj prijedlog nakon što su o njemu raspravljali župnik Tadić, školski i crkveni odbor. Vjerojatno nisu imali velik izbor jer su mogli birati između dviju opcija – da se i dalje nastava održava u lošim uvjetima u njihovoj školskoj zgradi ili da u gradu unajme dvije prostorije za nastavu, što također nije bilo jednostavno. Iz pakračke je pak podžupanije poručivano da, ukoliko se njihov prijedlog ne prihvati, da se školski odbor sâm treba pobrinuti za prostorije za smještaj dvaju razreda.

Osim prostora, u razdoblju od 1874. do 1876. bio je i problem kako usmjeriti sve školske polaznike iz vjerskih u opću pučku školu te onih koji nisu bili uključeni u školsku nastavu. Prema jednom pismu krajem prosinca 1876. godine Mjesno školsko nadzorništvo u Daruvaru tražilo je da podžupanija preko svog izaslanika provede uskolovanje školskih polaznika za takvu školu u trgovištu Daruvar i da provede naredbu glede smještaja učitelja dotične pučke škole.³⁶ U proces uskolovljavanja učenika početkom 1877. godine, Mjesno školsko nadzorništvo pozvalo je, uz predstavnike podžupanije, također i predstavnike općinskog poglavarstva s napomenom da se na dan upisa pojave pred djecom i roditeljima svih vjeroispovijesti,³⁷ a nekoliko dana kasnije pisali su Poglavarstvu da poduzmu sve mjere po pitanju posljedica naredbe Visokoga kraljevskog vladinog odjela od 4. 9. 1875. po pitanju obveznog polaska škole.³⁸

Problem školskog prostora rješavan je i u sljedećim godinama jer su neki dotadašnji bili u vjerskom vlasništvu, a one ih nisu htjele prepustiti državnim vlastima za školske potrebe bez određene nadoknade. Osim pitanja prostora, između svjetovnih i crkvenih vlasti postavilo se i pitanje zemljišta koje je spominjano u Zakladnici iz 1858. godine. Ovo pitanje je bilo postavljeno 1879. godine daruvarskome školskom nadzorništvo od strane Kraljevske podžupanije Pakraca. Ono se raspitalo o sudbini rasadnika (cijepilnika) koji je svojim radom zasadio učitelj Blago, a zemlju za njega darovao daruvarski vlastelin Janković. Spominje se da je to bila površina od tri jutra, od čega je jedan dio bio namijenjen za učenike rimokatoličke, a jedan dio za grčkoistočnjačke škole. Postavilo se pitanje kako je općinsko poglavarstvo došlo do prava da ono tim vrtom raspolaze pa je čak dio dalo u zakup bilježniku. Pitali su i školsko nadzorništvo što je s jednim jutrom naknadno kupljene zemlje, koje je trebalo služiti za voćarsku poduku u kojem se mladež trebala učiti voćarskim vještinama. Tražili su i očitovanje

³⁶ AŽCD, fond otpisi-dopisi 1874. – 1878., pismo mjesnoga školskog nadzorništva od 29. 12. 1876. upućeno slavnoj Kraljevskoj podžupaniji.

³⁷ AŽCD, fond otpisi-dopisi 1874. – 1878., pismo školskog nadzorništva od 15. 1. 1877. na adresu Slavnom poglavarstvu u Daruvaru.

³⁸ AŽCD, fond otpisi-dopisi 1874. – 1878., pismo Mjesnog školskog nadzorništva od 19. 1. 1877. upućeno na adresu Poglavarstva Daruvar.

je li vlastelinstvo dalo ranije obećanih 300 fr. srebra ili 315 fr. u novcu.³⁹ Odgovor školskog nadzorništva na ova pitanja nije poznat.

O teškim uvjetima rada u prostoru ranije katoličke škole ukazuje sadržaj pisma odbora opće pučke škole upućeno od 29. listopada 1879. godine Glavnom zastupstvu trgovišta Daruvar. U njemu se ukazuje da su treći i četvrti razredi opće pučke učionice (škole) smješteni u tako tijesnom prostoru da se treba bojati da bi zdravlje dotične školske mladeži moglo biti izloženo pogibelji budu li i nadalje ostali u tom prostoru. Ukazano je da je dužnost školskog odbora brinuti se za zdrave školske prostorije pa je odlučeno da se oformi jedan pododbor koji bi potražio prikladan smještaj za dva navedena razreda. Isti je pododbor kasnije izvijestio da nije pronađen takav prostor, ali se od samog početka razmatralo mogućnost da se cjelokupna opća škola smjesti u prostorije općinske zgrade trgovišta Daruvar. U tom kontekstu spominju se i neki prostori Artura Šrengera i Skendera Jankovića. Protiv smještaja škole u općinsku zgradu trgovišta Daruvar bilo je gradsko zastupstvo koje je smatralo neprimjerenim da pod istim krovom budu smješteni općinski ured i učionice. Zahtjev školskog odbora imao je i podršku općinskog načelnika pa se u pismu Glavnom zastupstvu navodi da je i ono isto dužno, kao i školski odbor, brinuti se za zdravstveno stanje školske mladeži i ponovno se traži da ustupe tražene prostorije za mjesnu opću pučku školu.⁴⁰

4. Put prema rješenju školskoga stambenog prostora

Velik iskorak za gradnju nove školske zgrade za potrebe opće pučke škole bili su zaključci iz prosincu 1879. godine doneseni u „općinskoj kući“ u Daruvaru na raspravi koju je potaknulo općinsko poglavarstvo, a sazvala pakračka podžupanija, uz prisutnost predstavnika „školske konkurencije opće pučke učione daruvarske“.⁴¹ Predmet rasprave bila je „prinosbena razprava“ po pitanju gradnje zgrade opće pučke škole u Daruvaru. Na sastanku se trebalo razmotriti nacrt školske zgrade, dogovoriti se o pitanju zajma, o mjestu gradnje i izbor jednog pouzdanog odbora iskusnih lica koja su trebala rukovoditi gradnjom. U doprinosu za gradnju nove škole, prema nalogu kraljevske podžupanije, trebali su sudjelovati mještani cjelokupne „školske konkurencije daruvarske“, bez razlike na vjeroispovijed. U odbor za gradnju škole bili su izabrani:

---

³⁹ AŽCD, Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, pismo Kraljevske podžupanije u Pakracu Slavnomu mjesnomu školskom nadzorništvu, br. 5827/1879. od 23. srpnja 1879.

⁴⁰ AŽCD, fond otpisi–dopisi 1878. – 1882. *Pogibeljno smještanje ovoškolske mladeži u nezdravih prostorija*, pismo odbora opće pučke učione u Daruvaru dne 28. 10. 1879. upućeno Glavnom zastupstvu trgovišta Daruvar.

⁴¹ AŽCD, fond Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, zapisnik sa sastanka o izgradnji škole dana 15. prosinca 1879.

- iz trga Daruvar: Antun Modli, Janko Žuger, Franjo Linhardt, Adolf Bresslauer, Artur Šrenger, Venck Hledik, Johan Richweiss, Antun Kušević, Mirko Bošnjak i Izidor Majerski;
- iz Donjeg Daruvara: Mile Dragičević, Josip Hrubi, Gavro Stanojčić, Karlo Grulich;
- iz Gornjeg Daruvara: Stanko Đermanović, Josip Los, Franjo Richter i Josip Müller;
- iz Ljudevit Sela: Vencl Koza, Franjo Polaček;
- iz Vrbovca: Aleksa i Ilija Kocorep;
- iz Batinjana: Risto Bjelajac, Marko Đelajlija, Petar Bjelajac i Vaso Zdelar.

Na raspravi su bili svi navedeni sudionici, osim onih iz Batinjana koji su se, s obzirom na udaljenost, isključili iz ove školske konkurencije jer su se nadali da će se pripojiti općinskoj školi u Bastajima u koju su trebali ići i školski polaznici iz sela koja su spadala pod ovu općinu. Sudionici rasprave nisu prihvatili nacrt i troškovnik koji je predložio županijski inženjer te su predložili da se pribavi više prijedloga nacrti koji bi sadržavali željene i potrebne prostore. Bilo je predviđeno da u prizemlju bude stan za dvojicu učitelja, a na katu četiri učionice za 400 djece, i to tako da bi u svakoj učionici bio prostor za dva razreda: dvije sobe za mušku i dvije sobe za žensku mladež. Po mogućnosti, sve su četiri sobe trebale biti na gornjem katu, a ako to ne bi bilo moguće, jedna bi bila u prizemlju.

Predstavnici (pouzdanici) školske konkurencije (trgovište Daruvar, Donji i Gornji Daruvar, Ljudevit Selo, Vrbovac) dogovorili su se da uzmu zajam od 20.000 florina i to za amortizaciju, uz što povoljnije uvjete otplate. Po pitanju mjesta gradnje, prisutni su bili izviješteni da je vlastelinka udovica Magdalena Lechner, preko svog opunomoćenika u školskoj konkurenciji, za školsku zgradu ponudila pola katastarskog jutra zemljišta „do puta naspram župnoj crkvi i to besplatno kano dar“. Ovaj poklon daruvarske vlastelinke primili su sa zahvalom sudionici sastanka i u znak zahvale izabrali su odbor sa zadaćom da se u ime ovdašnjeg žiteljstva „darovateljici izjavi blagodarnost i općenito osjećanje ljubavi i odanosti prema njenoj osobitoj porodici“. U taj odbor bili su izabrani: velečasni podjasprišta i župnik Stjepan Tadić, načelnik Skender Janković, inženjer Tropp, Antun Šrenger; iz Donjeg Daruvara Kapetanović; iz Gornjeg Daruvara Josip Müller, Nikola Krga, Stanko Đermanović i Bartol Coufal⁴² iz Ljudevitinog Sela. Isti je odbor dobio zadatak da sporazumno s vlastelinskim punomoćnikom preuzmu poklonjeno zemljište u posjed, to jest da inženjer odmjeri pola jutra zemlje, obilježi je šiljcima i rupama te da se zatim načini građevinski nacrt za školsku zgradu. Za te dodatne poslove bio je izabran uži odbor u koji su ušli: župnik Stjepan Tadić, Joco Dragičević, Vencl Hledik, Ferdo Ambrošić (blagajnik), Skender Janković (općinski načelnik) i Antun Šrenger. Za predsjednika tog odbora bio je izabran Stjepan Tadić, a za računovođu Skender Janković.

⁴² Isti zapisnik.

Ovom je užem odboru bila podređena cjelokupna ranija školska konkurencija te su mu pouzdanici dali punomoć u ovim zadacima:

da potraže zajam od 20.000 florina, pri čemu su trebali voditi računa da se dobije što niža kamata i da se glavnica isplaćuje u što dužemu vremenskom roku. Otplata bi bila putem nameta koji bi se obavljao prema visini poreza svakoga poreznog obveznika,

da vodi brigu o kvaliteti građevnog nacrtu za školsku zgradu i pokuša pronaći još neke izvore financiranja izgradnje školske zgrade, čime bi se umanjili nameti iz poreznih obveznika, sve obavljene poslove pod točkom 1. i 2. trebao je uži odbor dostaviti na odobrenje delegatskom zastupstvu Općine trgovište Daruvar i zastupstvu Daruvar vanjski.⁴³

Školska je konkurencija preko svojih pouzdanika mogla preko delegatskog zastupstva davati svoju suglasnost na prijedloge užeg odbora (odobriti ih ili odbaciti). Ukoliko im ne bi nešto odgovaralo, pouzdanici su mogli u ime cjelokupne školske konkurencije tražiti da delegatsko zastupstvo uskladi konačni prijedlog s užim odborom. Pojačan interes gradske školske konkurencije za poslove oko gradnje nove školske zgrade može se tumačiti brigom da se novac poreznim nametom koristi što racionalnije, ali i zato da se dobije pravo vlasništva nad budućom školskom zgradom. Bilo je to vidljivo iz jednoga njihova zahtjeva, kada su tražili da se sklopi što prije darovna izjava s daruvarskim vlastelinstvom te da se što prije prevede gruntovno vlasništvo nad dobivenom parcelom na ime školske općine. Ostala traženja konkurencije bila su još: utanačivanje što povoljnijih uvjeta u suradnji s novčarskim zavodom, raspisivanje natječaja za nacrt škole i troškovnik, raspisivanje javnog natječaja za gradnju škole, upravljanje gotovim novcem sporazumno s užim odborom, uvođenje stalnog poreza glede otplate zajma, nadgledanje svih popratnih poslova pri gradnji i nadziranje isplata poduzetniku, a „nakon dovršene gradnje provjeriti sve troškove preko užeg odbora i zatim o tome izvjestiti školsku konkurenciju.“⁴⁴

Ovaj zapisnik ima i svoj dodatak. U njemu se navodi da se Batinjani, zbog udaljenosti i nekih drugih okolnosti, isključuju iz ove konkurencije jer ne žele da budu u sastavu opće škole. Predstavnici njezinog sela smatrali su da će se ustanoviti opća pučka škola za sela koja spadaju pod općinu Bastaji. Do tada, njima je bila ostavljena mogućnost da šalju svoju djecu u opću pučku školu u Daruvaru; nju bi oni mogli polaziti i kasnije, ali bi tada selo moralo plaćati svake godine stanovitu svotu u daruvarsku školsku blagajnu pod nazivom školarina.

Ovaj zapisnik, u ime „cjelokupnog današnjeg zastupstva“, potpisali su župnik Stjepan Tadić, vlastelinski punomoćnik g. Tekančić, Artur Šrenger, Joco Dragičević, Nikola Krga, Ferdo Ambrošić i načelnik Skender Janković.⁴⁵

---

⁴³ Administrativno, Daruvar je bio podijeljen na trgovište Daruvar i Daruvar vanjska općina (Donji i Gornji Daruvar, Doljani, Golubnjak, Šibovac, Ljudevitino Selo (Lipovac).

⁴⁴ AŽCD, Rimokatolička škola, kutija R, zapisnik od 15. prosinca 1879.

⁴⁵ ISTO.

Već idući dan nakon dogovora o gradnji nove školske zgrade, 16. prosinca 1879., u općinskoj zgradi⁴⁶ na poziv župnog ureda održan je sastanak na kojem je raspravljano o sudbini školske zgrade bivše rimokatoličke školske konkurencije trga Daruvara koja je bila u tako lošem stanju da je prijetilo da postane „skoro ruševinom“ ukoliko se na njoj ne izvedu neki neizbježni popravci. U raspravi s pouzdanicima koji su činili bivšu školsku konkurenciju (trg Daruvar, Gornji Daruvar, Donji Daruvar, Šibovac, Golubinjak, Doljani) trebalo je donijeti odluku o daljnjoj sudbini školske zgrade. Trebalo je odlučiti hoće li se i dalje zadržati u vlasništvu navedene konkurencije ili ne. U slučaju zadržavanja vlasništva, trebalo je obaviti i njezin popravak uz nova novčana izdvajanja. Postojala je i mogućnost da se suvlasništvo nad zgradom proširi i na sela konkurencije čitave rimokatoličke župne općine, osim sela koja su bila planirana da pripadnu dežanovačkoj župi.

U raspravi su iskrsnula različita gledišta. Pouzdanici sela Golubinjak i Šibovac predlagali su da se zgrada, čija je procijenjena vrijednost 1.600 forinti, proda i svota podijeli tako da svatko dobije onoliko koliko je uložio. Oni su svoj zahtjev pravdali time da bi iz svog dijela izdvojili dio svote za gradnju školske zgrade u Doljanima. Pouzdanici sela daruvarske rimokatoličke župe, koji nisu ranije spadali u ovu konkurenciju (Končanica, Brestovca), nisu pokazali interes za suvlasništvo, pogotovo ako bi ga morali „dokupiti“.

Zbog postojećih razlika, u raspravi je donesena odluka da zgrada ostane i dalje u zajedničkom vlasništvu prvobitne rimokatoličke školske konkurencije (trg Daruvar, Donji i Gornji Daruvar, Doljani, Golubinjak i Šibovac), uz odluku o njezinim najnužnijim popravcima koji su, prema troškovniku inženjera Troppa, bili predviđeni na 199 forinti. Dio novčanih sredstava za popravak trebao se uzeti iz svote od 315 forinti koji su bili u općinskoj blagajni i još 75 forinti koje je trebao položiti učitelj Blaga. Za nadzor i rukovođenje svih poslova bio je izabran odbor u sastavu: župnik Stjepan Tadić, općinski mjesni sudac Kovač, Richter, Hrubi, Gruss, Hledik i Müller. Isti je odbor trebao pronaći izvođače radova i ponašati se „kako to čini svaki dobar gospodar kada se radi o njemu“. Od ukupnih 390 forinti, nakon podmirenja svih izdataka, preostali dio novca trebalo je uložiti u pakračku štedionicu. Također, zaključeno je da njezini vlasnici u svako doba mogu navedenu zgradu prodati u vlasništvo župne općine, ali pritom treba voditi računa o njezinoj vrijednosti prije obnove i u vrijeme prodaje.

Problem školskog prostora potrajao je u Daruvaru sve dok nije sagrađena nova školska zgrada. Nije poznato zašto je od odluke o gradnji 1879. godine do početka njezina izvođenja (1885. – 1886.) proteklo više godina. Nisu poznate ni sve lokacije na kojima je u tom razdoblju održavana školska nastava. Pouzdano se zna da je jedan prostor bio u sklopu pravoslavne crkve, gdje je bila jedna školska učionica, a dio prostora služio je kao učiteljski stan. U jednom se zapisu spominje da su u razdoblju od travnja 1881. do kolovoza 1887. godine općinske vlasti

⁴⁶ AŽCD, Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, Zapisnik u organizaciji župnog ureda od 16. prosinca 1879. u Daruvaru.

plaćale na račun pravoslavne crkvene općine 75 forinti godišnje za korištenje njihova stana za učitelja Simu Nenadovića i 150 forinti godišnje za korištenje jedne sobe za školsku učionicu.⁴⁷ Nakon donesene odluke o gradnji školske zgrade u Daruvaru za sve njezine polaznike, bez obzira na vjeroispovijest, započelo je jedno novo razdoblje u povijesti daruvarskoga školstva. Ipak, tragovi ranijih problema nisu nestali ni kasnije, oni su se javljali u nekim segmentima i 80-ih godina 19. stoljeća. Jedno on njih bilo je pitanje vlasništva nad ranijom školskom zgradom čiju su kupovinu i kasniju obnovu novčano pokrivali žitelji katoličkih obitelji Daruvara i okolnih sela, ali koja je gruntovno još bila upisana na ime Dimitrija Mandrovića.⁴⁸

Bivša zgrada katoličke škole nije bila više korištena za nastavu⁴⁹ i nakon njezine obnove 1879. godine kao učiteljski ju je stan do 1887. godine koristio učitelj Josip Blago. O kasnijoj sudbini ove zgrade doznaje se iz jednog obračuna iz 1891. između župnika Stjepana Tadića, kao zastupnika bivše rimokatoličke školske konkurencije u trgu Daruvaru, i mesara Vjenceslava Hledika koji je tu zgradu uzeo u trogodišnji zajam od 1887. do 1890. godine, uz godišnju najamninu od 150 forinti, ukupno 450 forinti.⁵⁰ Ta je svota umanjena za 145 forinti za troškove brojnih popravaka i usluga za održavanje te zgrade pa je čisti prihod od najamnine iznosio ukupno 304 austrijskih forinti, od čega je 216 forinti Vjenceslav Hledik položio na zasebnu knjižicu Prve štedne i pripomoćne zadruge u Daruvaru, a ostao je dužan još 87 forinti.⁵¹ Tek 1891. godine bio je podnesen zahtjev da se ona i gruntovno prepíše na rimokatoličku akciju i zatim proda, a dobiveni novac da se uloži za utemeljenje zaklade za gradnju nove rimokatoličke župne crkve u trgovištu Daruvar.⁵²

O životu i radu tadašnjih učitelja nema sačuvanih podataka. Do stvaranja zajedničke opće pučke škole (1877.) svaka od triju daruvarskih škola imala je učitelje svoje vjeroispovijesti.

---

⁴⁷ AŽCD, fond Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, pismo Kraljevske kotarske oblasti upućeno katoličkoj školskoj općini u Daruvaru, 14. studenog 1892. godine.

⁴⁸ AŽCD, Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, izvješće 1891. godine.

⁴⁹ Bivša zgrada katoličke škole je 1879. godine bila obnovljena i kao stan koristio ju je učitelj Josip Blago uz godišnji najam od 75 forinti. Budući da su državne vlasti trebale snositi i trošak stanarina učitelja, on nije plaćao ništa, nego je ta svota ostajala u općinskoj blagajni. Kasnije je oko te nadoknade izbio spor jer je školska zgrada pripadala rimokatoličkoj školskoj općini pa su svjetovne vlasti tu svotu trebale usmjeriti na njihov račun. Jednaku je takvu stanarinu primala grčko-istočna općina za stan u kojem je do smrti živio učitelj Simo Nenadović. Josip Blago je u školskom stanu bio do 1. studenog 1887. godine. Vidi: AŽCD, fond Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, Izvješće odbora za izvedene radove na zgradi bivše rimokatoličke školske općine upućeno Slavnoj općinskoj skupštini, Daruvar, 1. ožujka 1891. godine.

⁵⁰ AŽCD, kutija R, Obračun između župnika Tadića i Vjenceslava Hledika od 5. ožujka 1891. godine.

⁵¹ Kod navođenja brojčanih podataka u prikazu su navedene samo vrijednosti u forintama, a izostavljeni su navodi novčića zbog čega u konačnim zbrojevima ima neznatnog odstupanja.

⁵² AŽCD, fond Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, Izvješće 1891. godine.

To su bili Josip Blago⁵³ i Simo Nenadović, dok je židovskoj djeci u početku njihov učitelj bio njihov rabin⁵⁴. Židovska škola je u Daruvaru radila kao zasebna konfesionalna niža pučka škola do travnja 1896. godine, kada je zbog pomanjkanja školske djece prestala s radom, a njezini su učenici upućeni u opću pučku školu.⁵⁵ O položaju tadašnjih daruvarskih učitelja nema sačuvanih zapisa. Najviše se spominju njihove pritužbe na povremeni povećan izostanak učenika sa školske nastave, a samo početkom 1874. godine školske crkvene vlasti su se tužile kotarskim vlastima da učiteljima kasni isplata njihovih plaća.⁵⁶ Nakon što je stvorena zajednička opća pučka škola, u njoj su i dalje radili Josip Blago i Simo Nenadović. Odlukom Kraljevske zemaljske vlade 1888. godine otvoreno je u Daruvaru još jedno učiteljsko radno mjesto s godišnjom plaćom od 400 forinti, stanarinom od 100 forinti i 6 hvati ogrjevnog drva.⁵⁷ Do sljedećeg povećanja učiteljskoga kadra došlo je četiri godine kasnije, 1892. godine, kada je pri pučkoj školi u Daruvaru bio otvoren i peti razred pa je prema sistematizaciji radnih mjesta na to mjesto trebala doći učiteljica rimokatoličke vjeroispovijesti uz plaću od 400 forinti godišnje, 100 forinti za stanarinu i mjesnim doplatkom od 60 forinti na godinu.⁵⁸

O sudbini novčane pomoći u visini od 315 forinti, koju je grof Julije Janković nekada poklonio pri kupovini školske zgrade rimokatoličke konkurencije, raspravljalo se još početkom 90-ih godina 19. stoljeća. O tome svjedoči dopis župnika Stjepana Tadića adresiran na ime Kraljevske kotarske oblasti u Daruvaru.⁵⁹ U njemu on iznosi cijelu prošlost o darovanju novca grofa Jankovića, pri čemu se pozivao i na zakladnicu za rimokatoličku školsku zgradu iz 1858. godine, prema kojoj je daruvarsko vlastelinstvo poklonilo rimokatoličkoj školskoj općini, umjesto prostora za gradnju školske zgrade, svotu od 315 forinti, pod uvjetom da ono bude oslobođeno svih kasnijih troškova za uzdržavanja učitelja i školske zgrade. Tadić zatim navodi i jedan zapisnik Slavne kraljevske podžupanije u Pakracu od 20. prosinca 1879. godine, u kojem

⁵³ U Matičnoj knjizi Rimokatoličke župe je podatak da je ravnajući učitelj Josip Blago, rođen u Đurđevcu, umro u Daruvaru 29. srpnja 1892. godine u 59. godini života. Preračunato, on je rođen 1833. godine. Bio je najdugovječniji učitelj u pučkoj školi.

⁵⁴ U elektroničkoj knjizi Đure Vidmarovića *Nepoznati rukopis Ezre Ukrajinčika o Židovima u Daruvaru* doznaje se da je jedno vrijeme kao rabin i predavač u židovskoj školi bio Isak Gross (1837. – 1906.). Ova se obitelj u Daruvar doselila 1873. godine.

⁵⁵ Oglasi, *Službeni glasnik Kraljevske hrv.-slav.-dalm. Zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, godina 1896.*, Zagreb, 1896., str. 146.

⁵⁶ AŽCD, Odpisi-dopisi 1874. – 1878. Pismo Rimokatoličkog župnog ureda upućeno županijskoj kotarskoj oblasti 11. siječnja 1874. godine.

⁵⁷ Oglas, br. 3337, *Službeni glasnik Kraljevske hrv.-slav.-dalmatinske vlade, Odjela za bogoštovlja i nastavu*, Godina 1888., Zagreb, 1888., str. 93.

⁵⁸ Oglas, br. 6723./1892., *Službeni glasnik...*, godina 1892., Zagreb, 1892. godine.

⁵⁹ AŽCD, Rimokatolička škola u Daruvaru, kutija R, pismo župnog ureda (Stjepana Tadića) u Daruvaru slavnoj Kraljevskoj kotarskoj oblasti, Daruvar, 23. kolovoza 1892. godine.

je i zaključak da se iz te svote trebao financirati popravak bivše školske zgrade rimokatoličke školske općine. Taj popravak je bio obavljen, nadzirao ga je izabrani odbor koji je kasnije, u rujnu 1891. godine, skupštini Kraljevske oblasti u Daruvaru podnio sve račune, koje je ona odobrila.

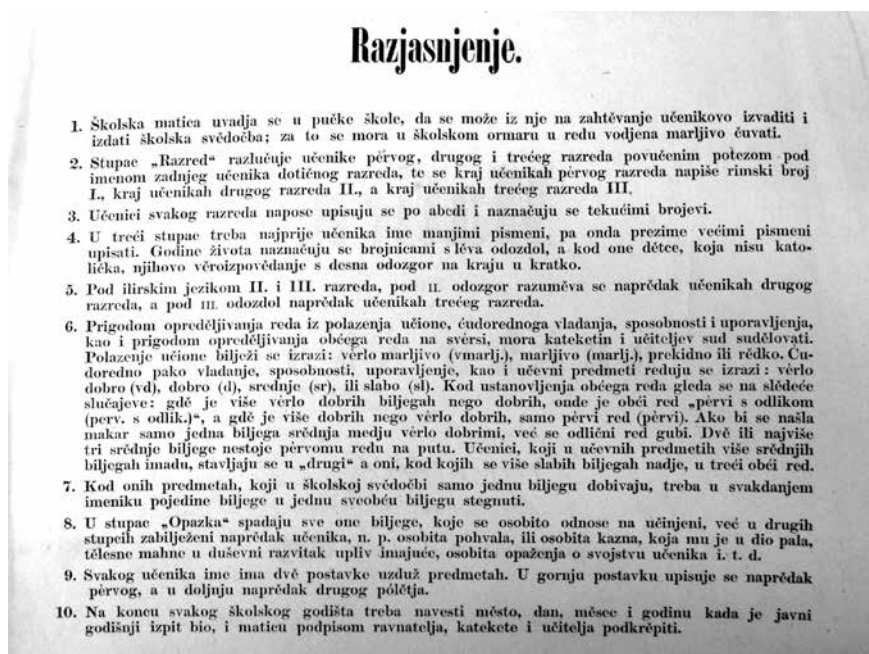
Ovo Tadićevo objašnjenje ipak nije zadovoljilo Kraljevsku kotarsku oblast pa su od grofa Julija Jankovića tražili dodatno očitovanje o tome. S obzirom na to da je malo sačuvanih zapisa koje je on pisao o Daruvaru, sadržaj njegova pisma navodimo u cijelosti.⁶⁰

„Slavni Kr. Kotarska Oblast u Daruvaru

Na cijenjeni službeni poziv od 29. rujna br. 9487 imam čast odgovoriti. Ima već deset do petnaest godina da sam navedenu svotu od 315 fr. u školske svrhe poklonio. Zato nemogu se sčitati – jesam li školskoj konkurenciji ili trgu Daruvar – dalje jeli za popravak stare školske zgrade ili za gradnju nove zgrade onu svotu poklonio.

Sa osobitim štovanjem u Kalksburgu kraj Beča, a ne u Karlsburgu u Erdelju 15. listopada.“

Grof Janković

Slika 3. Razjasnjenje: Tekst objašnjenja uz matičnu knjigu

⁶⁰ AŽCD, Pismo grofa Jankovića od 15. listopada 1892. Kraljevskoj kotarskoj oblasti u Daruvaru. Ne može se zaključiti je li to bilo autentično pismo ili pak samo prijepis pisma.

SUMMARY

**A contribution for the history of Daruvar folk schooling
for the second half of the 19th century**

Abstract: The cultural life of every region is often connected to the history of its school system because it was precisely the schools system that acted as a nursery of literate people and the provider of various forms of cultural work. Schools, also, often held various records of the cultural life of a particular place so historians could find valuable information on the history of a particular region in school archives. Unfortunately, the archive of the elementary school in Daruvar today, the spiritual successor of the folk school, has a lot of archive material missing. What was later entrusted for safe keeping to the archival institutions is not sufficient to entirely portray the oldest history of folk education. This paper uses primarily clerical archival data which can still form an image of the status of the school system in Daruvar in the second half of the 19th century. It is possible to know that, in a certain period of time, there were three folk schools in the jurisdiction of three confessions that later merged into one general folk school. Something can also be found out on the problem of school facilities because that was the primary issue in the first decades of the operation of folk schools.